

Egy hajóban. Krausz Tamás jubileumára

„Hát a fő baj persze Rettegett Iván, de a gatyá is szerepet játszik” írta Bulgakov nyomán Kiss Ilona nekem, szintén egy kerek születésnapomra, egy Moszkva-parti fotó által meghihletve. Csakhogy e képen ott áll mellettem Krausz Tamás is, szintén gatyában, és hát eléggé együtt állunk. Olyannyira együtt, mintha csak a Garas-Kern páros lennénk, egy nadrágban.

A moszkvai paparazzo által ellesett pillanat óta eltelt vagy húsz év, Krausz Tamás szinte semmit nem változott, csak a haja ritkább, és, persze, kevésbé vörös. És hát 70 éves lett. Mit kezdünk ezzel a sok évvel? Még tíz, sőt öt éve is azzal fojtottam csírájába a tiszteletére készítendő kötet tervét, hogy fiatal ő még ehhez. Ami a kortalanságát illeti, azt most se gondolom másként, ám egy jubileumi tanulmánykötetre már tényleg megérett az idő.

Úgy negyven éve ismerem, de a szememben semmit nem változott. Másként gondolkodó ma is ugyanúgy, ahogy akkor volt, amikor a 60-as-70-es években a debreceni egyetemen jelentettek rá, mint a 80-as években, amikor a Mozgó Világ egy számát tiltották be miatta, vagy amikor 1989-ben az állampárt lebontásában volt részes. Azon kevesek közé tartozott, aki egy pillanatig sem osztozott a „jó” kapitalizmus illúziójában, a kelet-európai – s benne a magyar – rendszerváltás – értsd: kapitalista restauráció – eufóriájában. Ehelyett társaival már 1989-ben megalapította az Eszmélet című folyóiratot, a baloldali rendszerkritika máig egyetlen valamire való magyar szellemi műhelyét, amelynek ma szerkesztőbizottsági elnöke. Jól emlékszem, hogy azokban az években mennyien megmosolyogtak, Tamás barátom ugyanis korszerűtlen volt, egy letűntnek minősített eszmerendszer utolsó mohikánja, egy marxista.

Aztán valamikor a 90-es évek vége felé megtört a jég, egyre többen kezdték ismét komolyan venni, újabban még azok közül is sokan, akik esküdt ellenségnek tartották. Mondanom sem kell, nem ő változott. A körülötte levő világ romlása látszik igazolni előfeltevéseit.

Tudományos teljesítményét sosem vitatták. Iskolateremtő ruszisztikai munkássága evidencia a nemzetközi tudományosságban. Sőt, még a magyarban is, ahol egyébként sosem kezelték érdemein az egyetemes történéseket (még kevésbé aruszistákat). 1981-ben lett a történelemtudományok kandidátusa, 1994-ben akadémiai doktora, s bár a disszertáció¹ nagy nemzetközi elismerést kaptak, soha, senkinek nem jutott eszébe, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé válassza. Ez őt a legkevésbé sem zavarta. Megjelent vagy két tucat könyve (Oroszországban például százezren felüli példányszámban), doktoriját kiadták Japánban, több művét az Egyesült Államokban, tanítványai sokasága tekint rá, mint mesterére, az oroszok számára az ő sok száz oldalas Lenin-kötete² a hivatkozási alap, angol nyelvű kiadásáért 2016-ban megkapta az Isaac Deutscher-díjat – mi dolga lenne neki az Akadémiával? Egy olyan testülettel, amelyet mindhiába igyekezett színvallásra készíteni aneohorthysta szellemi restaurációs kísérletek ügyében.

Tudományos és elméleti, kutatási és publikációs tevékenységét pár éve már röviden összefoglaltam³, melynek summázata, hogy „lényegében 5 és fél irányban” valósul(t) meg az elmúlt 40 évben, de mindezen témakörökben érdeklődése mindmáig permanensen fennmaradt. Jórészt személyes eredménye, hogy új alapokra helyezték a hazai szovjetológiát. Egyfelől legyőztük a régi, konzervatív sémákat, másfelől az újnak látszó ruszofób történelemértelmezéseket, amelyek az új nemzetállamok legitimációs ideológiáját nyújtották.

A szovjet historiográfia története, mindenekelőtt az orosz történelmi fejlődés sajtószerepléseinek koronkénti változó megítélése és tudományos tartalma pályája kezdetétől

¹Krausz 1991., Krausz 1996., Kpaysc 1997.

²Krausz 2008., oroszul Kpaysc 2011., angolul Krausz 2015.

³Lásd Szvák 2015: 20–21.

foglalkoztatta és foglalkoztatja ma is, csakúgy, mint a szovjet marxizmus presztalinista korszakának eszmetörténete és az orosz forradalom és a nemzeti kérdés, valamint magának a forradalomnak a történeti interpretációja. A 90-es évek első felében mindenekelőtt a szovjet thermidort, a sztálini fordulat szellemi előzményeit kutatta, másik, tulajdonképpeni fő műve, amely egy évtizeddel később látott napvilágot, Lenin örökségének újraelemzése. Mindmáig izgatják a szocializmus múltjának és elméleti vitáinak problémakörei is.

Mindazonáltal a „legérzékenyebb” témája még számára is új: a magyar megszálló csapatok szovjet területen elkövetett háborús bűntettei, a náci népirtásban (beleértve a holokausztot) való részvételük, ami már eddig is élénk visszhangot váltott ki.⁴ Amerikában is publikált kötete a kelet-európai antiszemitizmus és holokauszt-recepció történetéről⁵ ezen érdeklődésének előtörténetéhez tartozik.

Számot tevő kezdeményezése volt ugyanakkor a hazai ruszista kollégákkal együtt a szovjet és kelet-európai rendszerváltás történetének vizsgálata és elméleti értelmezése a peresztrojktól a „jelcinscsináiig”.⁶ A rendszerváltás társadalmi következményei és az etnikai nacionalizmus feltámadása iránti érdeklődése több tanulmányban és könyvben is megjelent.⁷ Végül is ez utóbbi témakörhöz kapcsolható a kuriózumnak tekinthető kutatási „fél” iránya is: a magyar és a kelet-európai futball hanyatlásának elemzése, amit a rendszerváltás történeti kontextusában vizsgált.⁸

Krausz Tamás másik egyetemi „szellemi otthona” az ELTE BTK Ruszisztikai Központja mellett a Kelet-Európa Története Tanszék, ahol 1982 óta oktat, 2000-től egyetemi tanárként. 2002-2012 között tanszékvezetőként, s nevéhez fűződik a 19. és 20. századi orosz és kelet-európai történelem doktori program kidolgozása. Egyetemi oktatóként ugyanolyan elhivatottság és következetesség jellemzi, mint tudományos kutatóként és közéleti emberként. Egy negyedszázad alatt számtalan ruszisztika- és történelem-szakos hallgató és doktorandusz útját egyengette – elsősorban persze, de korántsem kizárólag, azoknak az ifjú kollégáknak a szakmai „felnövekedését”, akik az ő témavezetésével szereztek meg doktori címüket.

*

Krausz professzor mindig nagykorúnak tekintette tanítványait, olvasóit a történelemhamisítások, a históriával való manipulációk, a politikai megrendelésre átírt nemzeti történelmek elleni intellektuális küzdelmében. *Zoonpolitikaként* és tudósként is a történelmi igazságot kutatta és kutatja, soha nem engedve az átpolitizált és átideologizált „állammarxista”, nacionalista vagy liberális narratíváknak. Legutóbb például a Ruszisztikai Központban az 1917-es forradalmak 100. évfordulója kapcsán általa szervezett nagy nemzetközi konferencián – amelyen a téma szinte minden mértékadó kutatója megjelent – volt alkalma ezt nemzetközi visszhangot kiváltó módon tanúsítani.

Krausz Tamás tehát nem pihen. De miért is tenné? Van még dolga – amint kiemelkedő helye is – a magyar historiográfiában.

Szvák Gyula

---

⁴Krausz – Varga 2013. A vita összefoglalása: Gémesi (szerk.) 2013.

⁵Krausz 2006.

⁶Kpayc2009., Krausz (szerk.) 1993.

⁷Juhász – Krausz (szerk.) 2009.

⁸ Krausz – Mitrovits (szerk.) 2008.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Gémesi Ferenc (szerk.) 2013: *A magyar megszállás – vajúzó nemzeti önismeret. Válasz a kritikára.* Poszt-Szovjet Füzetek XX., RussicaPannonicana, Budapest.

Juhász József – Krausz Tamás (szerk.) 2009: *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után.* L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest.

Krausz Tamás 1991: *Pártviták és történettudomány: Viták „az orosz történelmi fejlődés sajátosságairól”, különös tekintettel az 1920-as évekre.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Krausz Tamás (szerk.) 1993: *Jelcin és a Jelcinizmus (Szakértői jelentés) / Ельцинищина.* Szovjet Füzetek XI., Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest.

Krausz Tamás 1996: *Szovjet Thermidor: A sztálini fordulat szellemi előzményei 1917-1928.* Napvilág, Budapest.

Краус, Тамаш 1997: *Советскийтермидор: Духовныепредпосылкисталинскогоповорота(1917-1928).* Ruszisztikai Könyvek II., Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest.

Krausz, Tamas 2006: *The Soviet and HungarianHolocausts: A ComparativeEssay.* Columbia University Press, New York.

Krausz Tamás 2008: *Lenin – Társadalomelméleti rekonstrukció.* Napvilág, Budapest.

Krausz Tamás – Mitrovits Miklós (szerk.) 2008: *A játék hatalma: Futball – pénz – politika.* L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest.

Краус, Тамаш 2009: *Перестройка и смена собственности. Политические концепции и историческая реальность. Eszmélet 2009 (Különszám), 21–68.*

Краус, Тамаш 2011: *Ленин. Социально-теоретическаяреконструкция.* ИздательствоНаука, Москва.

Krausz Tamás – Varga Éva Mária (szerk.) 2013: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947.* L'Harmattan, Budapest.

Krausz, Tamas 2015: *Reconstructing Lenin: An IntellectualBiography.* MonthlyReview Press, New York.

Szvák Gyula 2015: *Az „oroszágismeret” budapesti iskolája.* In: Svák Gyula (szerk.): *A mi Ruszisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra.* Ruszisztikai Könyvek XL., RussicaPannonicana, Budapest, 20–21.